

„ОСВОБОЖДЕНИЕ“ И „ДЪРЖАВНО ИЗГРАЖДАНЕ“ В БЪЛГАРСКИТЕ ИДЕОЛОГИЧЕСКИ ПАРАДИГМИ

Николай Кръстев*

Официалните празници имат ясна и стабилна роля в поддържането на националната митология и оттук са и сериозен политически инструмент и съответно обект на постоянно препрочитане в културните системи на обществата. В България националният празник 3-и март традиционно е изключително силно обвързан с актуалната политика, като стандартно политическите актьори от целия спектър акцентират върху една от двете страни на празника – или върху *освобождението* от *другата* държава с произтичащите последици, предимно *дълг* (Величков, 2018), или върху *изграждането* на собствената държава също с произтичащите последици – предимно върху *собствените сили* и съответно *липсата на дълг* (Смилов, 2018). В настоящия труд, предназначен за специалисти политолози, ще се опитаме да поставим двата термина на по-широка основа, ще разгледаме живота им в световните идеологически парадигми и чрез сравнителния метод ще се опитаме да разкрием и анализираме една голяма, досега неидентифицирана странност в съвременния живот на понятията в българската културна среда.

Освобождението като концепция е в основата на класическата либерална мисъл. Либералната доктрина възниква в нелиберални абсолютистки политически системи, разглеждани като потиснически и това води до специфичното оформяне на самото либерално разбиране за свобода – *негативната свобода*, въведена по блестящ начин от Хобс като *липса на пречки пред движението* (Хобс, 1970). Негативната свобода или *свободата от* в този смисъл е напълно равна или поне е пряко следствие на *освобождението*. Макар и липсата на ограничения да е преразгледана в Локианската традиция като свободата да разполагаш с личността, действията и собствеността си (Лок, 1996), идеологията на освобождението продължава да се стреми да елиминира външното или вътрешното потисничество на индивида, или на определени групи във формалната правна система на обществото, или в неформалната културна система. Доктрината на освобождението акцентира върху потисничеството и дискриминацията като противоречащи на разбирането за свобода и равенство, върху индивидуалната свобода, върху собствеността и едва на второ място върху добрата държава – меритокра-

* Николай Кръстев, гл. асистент, доктор, катедра „Политология“, УНСС, email: nkrastev@unwe.bg

тичната либерална демокрация, която осигурява равен старт, равенство на възможностите на индивидите без отнемане на правата на другите.

Втората концепция за *държавното строителство* е друг основен фокус на политическите доктрини. За разлика от тази за *освобождението*, концепцията за *държавното изграждане* е откровено позитивна. А *позитивното* прогресистко разбиране на свободата е типично за социалистическата и изобщо за марксистическата мисъл. Свободата в лявата политическа философия се дефинира като определен стандарт на живот, който може да се извоюва с копие на силната държавна намеса, елиминираща дискриминацията и носеща освен законово и някаква форма на икономическо равенство. Социалистическият политически философ Джералд Алън Коен, в нов модерен прочит на традиционното русианство, твърди, че липсата на пари води до липса на политическа свобода (Cohen 2011). Модерните марксистки автори, които се занимават теоретично с *освобождението*, продължават да поддържат позитивен поглед върху проблема – от новите възможности за освобождение на Маркузе (Marcuse, 1969) до „трансформацията“ на природата на потискането и ролята му като системен социален феномен на Дусел. Така например Дусел във фундаменталния си труд „Философия на освобождението“ подлага на критика колониализма, империализма, расизма и сексизма от опита на експлоатацията и алиенацията на глобалната периферия (Dussel, 1985) и казва, че „само критичната „трансформация“ на цяла етическа система (култура, икономическа система, държава, нация и т.н.) може да се нарече „революция“ (Dussel, 2013). Като „критична трансформация“ на системно ниво определя *освобождението* и Боби Харо (Harro, 2013).

В българската културна среда традиционното разбиране на *освобождението* – възрожденското преди 1878 г., както и това от ранните години на съществуването на Третата българска държава, докъм 1885 г. – е предимно в духа на либералната идеология на освобождението. *Свобода* и *освобождение* в езика на българското национално-освободително движение и изобщо в езика на българската нация съвсем очаквателно са взаимнозаменяеми понятия и тяхната дефиниция е проста: *липса на чужда държава. Унищожението* е целта и рядко инструментът, като тук голямото изключение е може би Левски. Главната цел на БРЦК е освобождението на България чрез *революция „морална и с оръжие“*.

След нелекото начало на отношенията на новосъздадената държава с освободителката Русия, обаче, и особено след откровения сблъсък от 1885 г., скъсването на дипломатическите отношения на следната 1886 г. и окончателното утвърждаване на кливиджа русофили – русофоби, на двата термина *освобождение* и *държавно изграждане* в България започват да се приписват и различни агенти – съответно Русия и България и

оттогава термините влизат като основни играчи в различните български политически разломи.

Съвременният либерален прочит на *освобождението* в България акцентира основно върху два проблема. Първо се изтъква аргументът, че терминът очевидно води след себе си агент различен от България, който пък съответно е разглеждан като неуместен обект за национален празник. „Ако празнуваме свободата, основният субект еднозначно е България. Ако празнуваме освобождението, основният субект е Царска Русия“ (Смилов, 2018). Тази трактовка изпуска от внимание, че основният акцент на либералното разбиране за свобода не е върху субекта, а е върху обекта – тиранията, пречките пред движението, които са основен обект на анализ с цел изработване на стратегии за премахването им – *освобождението*.

Нещо повече, на второ място, в пълен разрез с традиционната либерална мисъл, често либерални политици и мислители напълно противопоставят *освобождение* и *свобода*, твърдейки, че между двете няма пряка връзка. „Освобождението не води винаги до свобода. Свободен може да бъде само този, който знае и цени свободата и може да се самоуправлява“ (Смилов, 2018). Свободата, в противоречие с либералната негативна дефиниция, се определя не като състояние, а като процес, тоест *позитивно* и съответно нелиберално. Корените на този процес на *придобиване* на свобода се търсят във възрожденските борби за независима българска църква и българска просвета, като той се продължава и след акта от 1878 г. – тоест *свободата* се обвързва единствено с *държавното строителство* и с проблема за *добрата политика* и така на практика освобождението се превръща в перманентно: „Освобождението не е еднократен акт, а процес, който продължава десетилетия. Всъщност ние като народ сме изстрадали свободата си достатъчно много сами“ (Дойчев, 2016). *Перманентното освобождение* е термин, свързан с утвърдителните действия и много типичен за левите марксистки философии и за антиколониалните освободителни движения, феминистките движения и антидискриминационните движения.

Перманентното освобождение стига дотам, че подменя дори и обекта – *процесът на освобождение* не е от Османската империя, а всъщност от самата Русия: „На 3 март, но 1918 г., Русия капитулира пред България – това е освобождението ни“ (Стоянов, 2015) и „Руско-турската поробителна война“ (Инджев, 2018). Изненадващо, обаче, едновременно с отхвърлянето на стойността на субекта на освобождението – Русия, се правят опити за подмяната му – Русия не е Русия, а е Украйна, Молдова, Финландия и прочие или пък се акцентира върху върху *собствените сили* в освобождението (Цеков, 2016).

Същевременно *либералните* мислители, воюващи с термина *освобождение* и акцентиращи върху *държавното строителство*, принципно тотално negliжират огромния принос на двегодишното Временно руско управление за изграждането на държавата. Временното руско управление се разглежда не като резултати, не като начало на процеса на *държавното строителство* – очаквателно в контекста на горните аргументи – а само като цена и се подчертава окупационният дълг, определен от Конвенцията за изплащане от България на Русия на разносните по окупацията на Княжеството на стойност 10 680 250 книжни рубли като част от аргумента, че *освобождението не е безплатно* (Дойчев, 2016).

Тук, в тези противоречия, много ясно се вижда причината за подменената парадигма – русофобията. На тази главна цел, принизяване на ролята на Русия в събитието, са подчинени всички анализи и всички техни аргументи, като принципната им стойност не се взема предвид, а единствено отношението им към Русия.

Не по-малко изненадваща е и трактовката на термините в съвременната българска лява политическа мисъл. Стандартен подход е либерално-негативният – акцентирането върху принципното зло на империята – тиранията, върху огромните османски войски, принципно поддържани на полуострова, върху стабилната османска военна машина, участвала във войната и т. н. (Величков, 2018).

Същевременно основният акцент, разбира се, е върху агента на освобождението – Русия. Съществува специфично богословско направление, наречено *теология на освобождението*, доста популярно в Латинска Америка и Африка през 70-те и 80-те години на XX век. Теологията на освобождението, силно повлияна от марксизма, акцентира върху приноса на Бог за прекратяване на потисничеството – било то социално, национално или расово. Тя разглежда Бог не като стандартния, индивидуален душевен спасител на класическото богословие, а като реален двигател на историята и съответно като реален социален, расов или национален спасител. Според разбиранията на теолозите на освобождението борбата с бедността, например, трябва да е насочена към предполагаемия ѝ източник – греха и богохулството (Gutiérrez, 1971).

В голяма степен съвременният прочит на *Освобождението* от българската левица следва близко парадигмите на теологията на освобождението. Първо, борбата с проблемите е насочена към предполагаемия източник – богохулството, разбираемо като *русофобия*. Русофобията е разглеждана като грех *par excellence*, обвързан по един или друг начин с всички социално-политически конфликти в страната. На второ място двигателят на историята Бог, в случая *Русия*, е схващан като основен източник на социалната промяна.

Подобни са трактовките и на българската националистическа десница. „В средата на 19 век няма български народ, няма българска нация, никой не знае, че има българи изобщо – ние сме заличени. И това, че се възраждаме като народ, като нация се дължи на Русия“ (Сидеров, 2018).

Така модерните левичарски и националистически трактовки на *освобождението* в някаква степен се придържат към традиционния марксизъм, но също така с фетишизиращия акцент върху всетрансформирания и първенстващ акт на *освобождението* се приближават до либералните и така са традиционно несоциалистически.

Понякога разбиранията за *Освобождението* на българската левица и на българската радикална националистическа десница пренасят теологическата трактовка още по далече и разглеждат Бог не само като основен агент, но и като основна цел – русофилията стига до ниво на *боготърсачество*. Вследствие на това строгата йерархия Бог – човек се пренася безапелационно и на ниво международна – било то политически, икономически или културни отношения, а логично следващият от тази трактовка *дълг* добива перениалистски оттенъци – на либералното *вечно освобождение* се противопоставя *вечният дълг*: „Вечна памет за героите. Вечна признателност към воините на Цар Освободител“ (Радев, 2018).

Последната трактовка е в пряка връзка с може би най-неизненадващия и най-стабилен прочит на *Освобождението* – този в самата Русия, който през годините се отличава единствено по-това дали е по-силно или по-слабо месианистичен и всъщност е пряк наследник на месианизма, служещ за идеологическо основание на самата Руско-турска война от 1877 – 1878 г.

Така очевидно обяснителните парадигми на понятията *освобождение* и *държавно изграждане* в българската либерална и лява политическа философия са подменени. Тяхната цел не е изясняване, дефиниране на понятията на базата на някакви философски характеристики и разполагането им в специфичен културен контекст, а конюктурната им инструментална употреба в борбата в големия разлом на актуалната политика между русофилия и русофобия.

Независимо от различните трактовки, двата термина *освобождение* и *държавно изграждане*, подобно на двете концепции за свобода на Айзая Бърлин, в крайна сметка са неразривно свързани, взаимно обуславящи се и невъзможни за съществуване поотделно, тъй като не изразяват същия обект един без друг.

Различието и по-скоро взаимното допълване между *освобождението* и *държавното изграждане* е видимо и на чисто практическо ниво – бившите освободителни движения в модерния свят принципно много рядко формират стабилни, мирни и легитимни демократични правителства. Това съответно трябва да е и стандартен фокус на политическата наука – тран-

сформирането на национално-освободителните идеологии в национално-строителни стратегии, тоест трансформирането на *освобождението* в *държавно изграждане*. А българската историческа и политическа наука трябва внимателно и поотделно да подхожда към двете двойки *освобождение* и *държавно изграждане* и *русофилия* и *русофобия* и да се опита да извади първата от разлома на втората, тъй като той е видимо дисфункционален за българското социополитическо развитие.

Референции:

Величков, Й. (2018), „Платени русофоби фалшифицират историята ни“, в. „Труд“, 7 март 2018 г., достъпно на <https://trud.bg/платени-русофоби-фалшифицират-истор/> (дата на достъп: 10 декември 2018).

(Velichkov, Y. 2018, Plateni rusofobi falshifitsirat istoriyata ni, v. Trud, 7 mart 2018, dostapno na <https://trud.bg/платени-русофоби-фалшифицират-истор/>, data na dostap: 10 dekemvri 2018)

Дойчев, М. (2016), „Седем мита за Освобождението“, „Дневник“, достъпно на https://www.dnevnik.bg/analizi/2016/03/03/2715954_sedem_mita_zh_osvobozhdenieto/ (дата на достъп: 10 декември 2018).

(Doychev, M. 2016, Sedem mita za Osvobozhdenieto, Dnevnik, dostapno na https://www.dnevnik.bg/analizi/2016/03/03/2715954_sedem_mita_zh_osvobozhdenieto/, data na dostap: 10 dekemvri 2018)

Инджев, И. (2018.), Измамата „Сан Стефано“: Руско-турската поробителна война, ISBN 978-954-28-2648-4, с. 63.

(Indzhev, I. 2018, Izmamata „San Stefano“: Rusko-turskata porobitelna voyna, ISBN 978-954-28-2648-4 s. 63.)

Лок, Дж. (1996), Два трактата за управлението, Издателство „ГАЛ-ИКО“, София, с. 197.

(Lok, Dzh. 2017, Dva traktata za upravlenieto, Izdatelstvo „GAL-IKO“, s. 197)

Радев, Р. (2018), „Реч на президента Румен Радев по повод Националния празник на България – 3 март“, „Фокус“, 3 март 2018 г., достъпно на <http://m.focus-news.net/?action=opinion&id=45734> (дата на достъп: 10 декември 2018).

(Radev, R. 2018, Rech na prezidenta Rumen Radev po povod natsionalnia praznik na Balgaria 3 mart, Fokus, 3 mart 2018, dostapno na <http://m.focus-news.net/?action=opinion&id=45734>, data na dostap: 10 dekemvri 2018)

Сидеров, В. (2018), „Волен Сидеров: Стига сме разпилявали благодарността си за Освобождението“, OFFNews, 8 март 2018 г., достъпно на <https://offnews.bg/politika/volen-siderov-stiga-sme-razpiliavali-blagodarnostta-si-za-osvobozhden-676300.html> (дата на достъп: 16 март 2019)

(Siderov, V. 2018, Stiga sme razpilyavali blagodarnostta si za Osvobozhdenieto, OFFNews. 18 mart 2018, dostapno na <https://offnews.bg/politika/volen-siderov-stiga-sme-razpilyavali-blagodarnostta-si-za-osvobozhden-676300.html>, data na dostap: 16 mart 2019)

Смилов, Д. (2018), „3 март: Свобода или освобождение“, в. „Култура“, 4 март 2018 г. достъпно на: <http://kultura.bg/web/3-и-март-свобода-или-освобождение/> (дата на достъп: 10 декември 2018).

(Smilov, D. 2018, 3 mart: Svoboda ili osvobozhdenie, v. Kultura, 4 mart 2018, dostapno na: <http://kultura.bg/web/3-и-март-свобода-или-освобождение/>, data na dostap: 10 dekemvri 2018)

Стоянов, Ст. (2015), „Янко Гочев: На 3 март, но 1918 г., Русия капитулира пред България – това е освобождението ни“, сайт Държавна сигурност.com, 3 март 2015 г., достъпно на <http://desebg.com/intervu/2196--3-1918-> (дата на достъп: 10 декември 2018).

(Stoyanov, St. 2015, Yanko Gochev: Na 3 mart, no 1918 g. Rusia kapitulira pred Balgaria – това е osvobozhdenieto ni,. Darzhavna sigurnost.com, 3 mart 2015, dostapno na . <http://desebg.com/intervu/2196--3-1918->, data na dostap: 10 dekemvri 2018)

Хобс, Т. (1970), „Левиатан“, Наука и изкуство, София, с. 138.

(Hobs, T. 2017, Leviathan, Nauka I izkustvo, Sofia, s. 138)

Цеков, Н. (2016), „Когато Русия „освободи“ България“, Дойче Веле, 3 март 2016 г., достъпно на <https://www.dw.com/bgкогато-русия-освободи-българия/a-19089020> (дата на достъп: 10 декември 2018).

(Tsekov, N. 2016, Kogato Rusia “osvobodit” Balgaria, Deutsche Welle, 3 mart 2016, dostapno na <https://www.dw.com/bgкогато-русия-освободи-българия/a-19089020>, data na dostap: 10 dekemvri 2018)

Cohen, G. A. (2011), “Freedom and Money” in G. A. Cohen, *On the Currency of Egalitarian Justice and Other Essays in Political Philosophy*, ed. M. Otsuka, Princeton NJ: Princeton University Press.

Dussel, E. (1985), *Philosophy of Liberation*, Orbis Books, Maryknoll, New York, ISBN: 0-88344-405-4.

Dussel, E. (2013), *Ethics of Liberation in the Age of Globalization and exclusion*, Duke University Press, Durham and London, ISBN 978-0-8223-5201-3, p. 394.

Gutiérrez, G. (1971), *Teología de la liberación: perspectivas*. Lima, Perú: Centro de Estudios y Publicaciones.

Harro, B. (2013), “The Cycle of Liberation”, in: *Readings for diversity and social justice*, New York : Routledge, p. 619.

Marcuse, H. (1969), *An Essay on Liberation*, Beacon Press, Boston.

„ОСВОБОЖДЕНИЕ“ И „ДЪРЖАВНО ИЗГРАЖДАНЕ“ В БЪЛГАРСКИТЕ ИДЕОЛОГИЧЕСКИ ПАРАДИГМИ

Резюме

Целта на статията е да анализира трансформациите на политическите концепции за „освобождение“ и „държавно изграждане“ в българските идеологически парадигми. На фона на генезиса на понятията в класическите идеологически системи, чрез употреба на сравнителния метод, е разкрито противоречието между класическото им разбиране и това на българските политически субекти. В резултат установяваме, че „освобождението“, традиционна либерална концепция с негативна дефиниция, се противопоставя от българските либерални субекти на „свобода“ и се натоварва с позитивни значения, докато българската левица и националистическа десница се приближават към либералните трактовки, вместо към традиционните позитивни социалистически.

Ключови думи: *освобождение, държавно строителство, русофилия, русофобия*

JEL: Z180

“LIBERATION” AND “STATE BUILDING” IN THE BULGARIAN IDEOLOGICAL PARADIGMS

Nikolay Krastev*

Abstract

The objective of this paper is to analyse the transformation of the political conceptions of “liberation” and “state building” in the ideological paradigms in Bulgaria. At the background of the genesis of the concepts in the classical ideological systems, using the comparative method, the paper reveals the contradiction between their classical reading and that of the Bulgarian political actors. We conclude that the “Liberation”, a traditional liberal concept with a negative definition is opposed by the Bulgarian liberals to “freedom” and is given positive meanings while the Bulgarian left and nationalistic right tend to prefer the liberal understanding of the term to the traditional positive socialist ones.

Key words: liberation, state-building, Russophilia, Russophobia

JEL: Z180

* Nikolay Krastev, Chief. Assist. Prof. PhD, Department of Political Science, UNWE, email: nkrastev@unwe.bg